

Harmat Artúr Központi Kántorképző

A GREGORIÁN ÉNEK

JEGYZET

2. ÉVFOLYAM

Összeállította: Kovács Andrea

Budapest, 2003.

TARTALOM

A gregorián és a liturgia	2
A mise liturgiája	2
A mise állandó részei: Ordinarium Missae	3
A mise változó részei: Proprium Missae	6
2. évfolyam – memoriter	11

A gregorián és a liturgia

A gregorián ének a liturgiában született, nem más, mint maga az énekelt liturgia. A liturgia fénykorában mindenestől énekelt volt: az imádságok, az olvasmányok, a zsoltárok, a cselekményeket kísérő énekek mind a liturgikus műfajok kívánalmi szerint énekelve hangzottak el. Ezért a gregoriánum 1) a liturgia szövegeit szólaltatja meg; 2) liturgikus műfajokra oszlik; 3) a liturgia által megszabott előadókhoz (pap, segédkezők, olvasók, kórus, teljes gyülekezet) alkalmazkodik.

A római liturgia két fő szertartása: a mise és a zsolozsma. Ezt kiegészítik a szentségek, a körmenetek, s néhány egyéb szertartás, melyek azonban nagyrészt a két főrészből veszik énekeiket.

A mise liturgiája

A mise két fő részből áll. Az első régi neve: hittanulók miséje (mert a meg nem keresztelték csak ezen vehettek részt), mai neve igeliturgia. A második rész neve: az eucharisztikus liturgia. A kettő összetartozik, együttvéve adja a misét.

A misében eredetileg minden énekelve hangzott el (illetve ami nem, az a pap magánimája volt). Az énekrészek között liturgikusan két szempontból tehetünk különbséget. Megkülönböztetjük az egyes részeket aszerint, hogy a liturgia melyik szereplőjére tartozik az illető tétel (**celebráns** = miséző, **diakónusok** = szerepapak, **lektorok** = olvasók, **szkóla** = előénekesek, **chorus vagy populus** = elvileg a teljes gyülekezet énekei). Másrészt megkülönböztetjük az egyes tételeket aszerint, hogy szövegeik a mise állandó, változatlan részei (**ordo missae, ordinarium**), vagy a liturgikus időszak, ünnepnap szerint változó részek (**proprium missae**). Az alábbi felsorolásban az állandó részeket **vastag**, a változókat *dőlt* betű, az előadókat C, D, L, S, P rövidítések jelzik. A Schola és a Chorus közti különbség nem szükségszerű: egyes tételekben a szkóla és a közösség éneke váltakozik; a teljes közösség énektudása szerint egyik a másiktól át is vehet megfelelő tételeket. Ezért e tételeket S/P jellel rövidítjük.

A MISE ELSŐ RÉSZÉ

1 (P: Asperges	- a bevezető szentelvízhintés éneke; elmaradhat)
<i>2 S/P: Introitus</i>	- <i>a mise bevonulási avagy kezdőéneke</i>
3 P: Actus paenitentialis	- bűnbánati cselekmény; elmarad, ha Asperges volt
4 P: Kyrie	- Uram, irgalmazz
5 S/P: Gloria	- Dicsőség, „nagy doxológia”, csak ünnepi alkalmakkor
<i>6 C: Collecta</i>	- <i>napi főkönyörgés</i>
<i>7 (L: Lectio I.</i>	- <i>első olvasmány, csak ünnepeken; a korábbi századokban csak kivételesen volt)</i>
<i>8 S/P: Graduale</i>	- <i>„lépcsőének”, olvasmányközi zsoltár; a húsvéti időben helyette: I. Alleluja</i>
<i>9 D/L: Lectio II.</i>	- <i>más névvel: Epistola avagy Szentlecke</i>
<i>10 S/P: Alleluja</i>	- <i>a böjti napokon helyette Tractus</i>
<i>11 (S/P: Sequentia</i>	- <i>Evangélium előtti költemény; régebben gyakran, ma csak kivételesen)</i>
<i>12 D: Evangelium</i>	- <i>Evangélium</i>
<i>13 (C: Homilia</i>	- <i>„prédikáció”, az olvasott igeszakaszok magyarázata)</i>
14 P: Credo	- „Hiszekegy”, hitvallás

A MISE MÁSODIK RÉSZÉ:

<i>15 S: Offertorium</i>	- <i>felajánlási cselekmény és felajánlási ének</i>
<i>16 C: Super oblata</i>	- <i>más néven: Secreta = felajánlási főkönyörgés</i>
<i>17 C-P: Prefáció</i>	- <i>a celebráns által énekelt hálaadó főimát a celebráns és a közösség közti ősi dialógus vezeti be</i>
18 P: Sanctus	- „Szent vagy”: a közösség akklamációja a prefáció végén; kivételes esetben a Schola veszi át a közösség szerepét
19 C: Canon missae	- „misekánon”, az eucharisztikus főkönyörgés, benne a közösség két akklamációja
20 C-P Pater noster	- „Miatyánk”, az Úr imája; hozzá kapcsolódik a celebráns által mondott „embolizmus” (az Úr imáját kibővítő könyörgés) és a békeimádság; mindkettőhöz a közösség válasza kapcsolódik
21 S/P: Agnus Dei	- „Isten Báránya”, a kenyér megtörésének szertartása alatt
<i>2 S/P: Communio</i>	- <i>áldozási ének az áldozás szertartása alatt</i>
<i>23 C: Postcommunio</i>	- <i>áldozás utáni könyörgés</i>
24 C: Ite missa est	- áldás és elbocsátás

A liturgia hivatalos záróéneket a mise végén nem ismer.

A mise állandó részei: Ordinarium Missae

A mise bevezető részében szereplő **Kyrie eleison** (Uram, irgalmazz) valószínűleg litániamaradvány, mégpedig vagy az ősi római „stációs” körmeneteket lezáró litániáé, vagy a bizánci liturgiában több helyen is beszótt esdeklésé, görög névvel „ekténiáé”. Kezdetben a szövegét és a dallamát is változatlanul ismételték. Az órómai énekkönyvekben végig Kyrie

van, kilencszer azonos dallammal! Az V. században ez módosult, és kiegészült a *Christe eleison* szöveggel. A háromszor hármassal azonban csak a VIII. században jelent meg. A legősibb formát a XVI. Kyrie (Éneklő Egyház 411. szám) őrzi.

A Kyrie előadásában érvényesíthető a hármassal tagolás (szóló-félkar-tutti), de elegánsabb a hármassal és kettes váltakozás kombinálása: ABA/BAB/AB A+B.

A **Gloria** (Dicsőség) keleten a reggeli zsoltószóma része. Lehet, hogy valaha nyugaton is e funkcióban kezdte életét, de ebből a keretből igen hamar kikerült, s előbb a karácsonyi, majd ünnepi, végül (adventet és a nagyböjtöt leszámítva) a vasárnapi misék kezdetének részévé vált. Legrégibb szövegfeljegyzése a 370-es évekből való. Stilis alapon a történészek néhány egyszerű recitatív változatot tartanak az ősi liturgia örökségének. Ilyen a milánóiak Gloriája, és a mai XV. mise tétele (lásd: Éneklő Egyház 421. szám), mely pontos megfelelője a mozarab Pater nosternek (lásd: Éneklő Egyház 486. szám). A nagysorok végén és a sorok egy részének kezdetén az *e-g-a/a-g-e* ingázás adja meg a dallam keretét, mely a 4. tónusú zsoltározás közeli rokona. A Gloria az imatónus által felkínált elemeknek egy zsoltárszerű, de a zsoltárnál szabadabb formában való elrendezése.

A Glóriákat ma általában mondatonként váltogatva két félkar énekli, de a műfaj nem zár ki más megoldásokat sem (szóló-tutti vagy éppen végig tutti; hosszabb szakaszok elkülönítése).

A **Credo** a niceai (325) és az I. konstantinápolyi (381) zsinat hitvallása. Keleten 500 körül jelent meg a misében, nyugaton Spanyolországban tűnik fel először, ahol a toledói zsinat a Miatyánk elé iktatta be. A Credo-t a vásár- és ünnepnapos misékben kell énekelni az evangélium után. (A mai gyakorlat azonban azt mutatja, hogy a többi tétellel ellentétben sajnos ezt kevés helyen éneklük, többnyire csak prózában mondják.) A Credo prózai szöveg, melynek szerkezetét, ritmusát kizárólag a tömörített gondolati tartalom határozza meg. Szövegfelépítés szempontjából legközelebb a prefációhoz áll, s a milánói rítus meg is őrzött egy nagyon egyszerű és archaikus Credo dallamot (lásd: Éneklő Egyház 441. szám). A római rítus a középkor végén egyetlen Credo-t ismert, a mai római karkönyvek I. Credo-ját, ami a milánói Credo dallamos változatának tekinthető. A ma legismertebb III. Credo (Éneklő Egyház 476. szám) újkori dallam.

A **Sanctus** a misének legfontosabb, központi helyzetű énektétele. Szövege bibliai eredetű (Izajás 6,1-3, Máté 21, 9). A kutatók többségének véleménye szerint a Sanctusnak nem csak a szövege, hanem a dallama is változatlan volt az őskeresztény liturgiában. Az ősi Sanctust a mai római könyvek XVIII. (Éneklő Egyház 488. szám) tételében látják. A kezdet és a befejezés *a*-zárlatai harmóniába hozzák a prefációval, mégis az ősi imatónusnak inkább a Pater noster által képviselt altípusába tartozik.

A tétel előadása többnyire intonáció + tutti, de szokásos egyes szakaszok (Pleni sunt, Benedictus) kisebb együttesre való kiosztása is. A Benedictus-rész leválasztása azonban (mely a polifón misékkal jött divatba) a gregoriánban megengedhetetlen.

Az ordinárium részei között utolsó az **Agnus Dei** (Isten Báránya). Szavai a liturgia közkincsévé váltak. Szerepel a litániában, a mise Gloria tételében és a szentáldozásra való előkészületben. Bevezetése Sergius pápa (687-701) nevéhez fűződik, mint váltakozó ének a pap és a nép között a kenyértörés szertartásában, de biztos, hogy más funkcióban (talán litániákban) akkor már régóta énekelték. Litániázó jellegre utal az is, hogy eredetileg mindháromszor „miserere nobis” szavakkal (vagyis tipikus litánia-refrénnel) végződött. Később a harmadik „miserere nobis” helyét „dona nobis pacem” (adj nekünk békét) foglalta el. Csaknem biztos, hogy itt is a római XVIII. mise (Éneklő Egyház 460. szám) őrzi az eredeti (vagy ahhoz közelálló) dallamot. Ugyanezt az Agnust találjuk a Mindenszentek Litánia végén.

Az Agnus előadásánál ma általában a litániás szerkezetet veszik alapul (invokáció + refrén), vagy a tétel hármasszámú beosztását (kórus-kis együttes-kórus).

A későbbi századok sokszínűségével szemben a kora keresztény századokban valószínűleg egyetlen miseciklus létezett, a maiak között legegyszerűbb: a **Missa mundi (XVI. Kyrie, XVIII. Sanctus és Agnus Dei)**. Valójában ez egy képlékeny imatónus volt, amely a teljes misén végigvonult, és a liturgikus szerepnek, funkciónak megfelelően rögzült. Ide tartoznak az ordinárium-tételeken kívül a Sanctust bevezető Prefáció, a Pater noster, valamint a milánói Gloria és Credo. Ugyanennek az imatónusnak későbbi, monumentális tétellé kiépített formája az **Exsultet** és a **Te Deum**.

A VIII. század után azonban megszámlálhatatlanul sok új dallamot alkotnak e szövegekre, talán a változatosság kedvéért, de azért is, mert a mindig állandó szöveg hálás terepet adott a zeneszerzőknek. Az új ordináriumok már kiszakadnak a régi imádság-tónusból és egy új, szélesen áradó dallamossággal díszítik fel az ősi szövegeket. E tételekhez gyakran készülnek tropusok is, később pedig a többszólamúság első mestereinek kínálnak cantus firmusokat.

A tételek külön-külön hagyományozódtak, legfőljebb a Kyrie-Gloria és a Sanctus-Agnus párokból alakultak ki állandó társulások. A tételek használatára hajdan legfőljebb az ünnep megjelölésével utaltak. A mai római könyvek beszámozott „teljes” miséi, ún. ordináriumai újkori összeállítások. A középkori források az ordináriumokat gyakran tropussal hozták, erre emlékeztetnek a mai Liber Usualisban található Kyrie-feliratok, sőt egyes ordináriumok (pl. Kyriék) gyaníthatólag tropussal együtt keletkeztek.

A mise változó részei: Proprium Missae

A gregorián ének a „dallamos” műfajokban is a liturgikus szöveg hordozója, de más módon. Itt a zenei és szövegi indítékok tökéletes egyensúlyban vannak. Az ide tartozó énekek egy részében egy szótagra általában egy hang, vagy legfeljebb 2-3 hangos neuma esik. Ezért szokták ezeket **szillabikus vagy neumatikus műfajok**nak nevezni. Ez azonban nem zárja ki, hogy egy-egy tételben - főként a műfajok későbbi termésében - alkalomadtán fellépjenek hosszabb díszítmények is. Lényegében egy prózai és két verses műfaj tartozik ide (antifona, himnusz, sequentia), továbbá átmeneti jelenségeként egy további műfaj (miseantifonák).

A mise proprium tételei a gregorián fenti ősrétege utáni korszakban, a **Schola Cantorum** (a hivatásos pápai kórus) megjelenésével összefüggésben születtek meg.

A mise változó részei közül két énektétel antifonális előadású: a bevonulást kísérő **introitus** és az áldozás alatt énekelt communio. Az első a papnak és kíséretének bevonulása alatt hangzik fel, s ugyanakkor ez a mise alapgondolatát vagy alapérzését legplastikusabban megszólaltató tétel. A mise nyitánya, s nem véletlen, hogy a középkorban ennek kezdőszavaival nevezték el a vasárnapokat (okleveleken, kalendáriumokban is így adták meg a dátumot). Az introitus szövegét szinte mindig a zsoltszövegből veszi (pl. húsvét, Feltámadtam, és újból veled vagyok - Éneklő Egyház 545. szám), ritkábban más bibliai könyvből (pl. karácsonyi nagymise, Gyermekek született nekünk - Éneklő Egyház 517. szám), kivételes esetben kompilált (összeállított) vagy kötött szöveg (pl. Szűz Mária miséje, Szent Anya, üdvözlégy - Éneklő Egyház 641. szám).

Az introitus énekét a régi ordók (rendelkezések) úgy írják le, hogy az antifona elhangzása után a szköla énekesei az antifonának megfelelő zsoltszöveget recitálják, s addig haladnak benne, míg a bevonulás, tiszteletadás, elhelyezkedés, az oltár első megtömjénezése tart. Ekkor adott jelre a vezető a doxológiát (Gloria Patri) intonálja, majd az antifonát megismétlik. A legújabb rendelkezések a zsoltszöveg bővítését is, de teljes elhagyását is megengedik. A zsoltszöveget a többi antifonával ellentétben nem fél kórusok éneklik, hanem szólisták, ma egyes helyeken a második félversnél beléptetik a teljes kórust.

Minden egyes introitus önállóan megformált alkotás. A dallamot át- meg átszövik a 4-5 hangos kötések, sőt néha a melizmatikus tételekből is kölcsönöznek egy-egy hosszabb figurát. A zsoltszöveg-antifonákkal összevetve a tónusok közti megoszlás is egyenletesebb. Mindez arra mutat, hogy a miseantifonák - bár még a római liturgikus ének klasszikus korában készültek - a zsoltszöveg-antifonáknál kissé későbbi alkotások.

A szöveg nélküli éneklés az emberiség ősi zenei megnyilvánulásai közé tartozik, s az ókori ember életében is jelentős szerepet játszott. Ha a recitációban az ige uralkodik, akkor a melizmatikáról azt mondhatjuk, hogy a szellem sajátos zenei megnyilvánulása. A szöveg nélküli

éneklésre egyes keleti rítusokból ismerünk példákat, de nyomai felfedezhetők az órómai és ambrozián énekben is.

A melizma három célt szolgál. Egyrészt segíti a szöveg értését is, hiszen a szöveg tagolási pontjait emelik ki a nagy hangcsoportok. Másrészt alkalmat ad a szövegben való lassabb előrehaladásra, s így a szöveg fölötti elmélkedésre. Harmadrészt a melizmát úgy fogja fel, mint a szöveg, az isteni igazság miatt érzett öröm és szeretet kifejezését. A **melizmatikus műfajok** is megtalálták a maguk pontos és arányos helyét a liturgiában, méghozzá elsősorban a misében.

A **graduale** a mise első olvasmányközi éneke, mely nevét arról kapta, hogy a felolvasó emelvény (ambo) lépcsőjén (gradus) állva adta elő az énekes. Feltűnik „responsorium” néven is, tehát lehetséges, hogy első versét csoportosan, a másodikat szólisztikusan énekeltek, azután ismét visszatért az első. Erre azonban nincs bizonyíték, s inkább szólista (vagy kisebb kórus) zoltárénekének látszik. Szinte minden graduale a zoltárkönyvből veszi szövegét.

A graduale jellegzetessége, hogy a melizmatikát a nyelvtani tagolás kifejezésére használja fel: olyasféle a melizmatika szerepe, mint írásunkban a vesszőnek, pontos vesszőnek, pontnak. Ezért is hívjuk így: interpunkciós melizma. Bár graduale minden tónusban található, két graduale-dallam (a 2. tónusú „Justus” és az 5. tónusú „Christus factus est”) feltűnően sokszor ismétlődik különféle szövegekkel.

A gradualét énekelhetjük végig kisebb vagy nagyobb kórusban; de úgy is, hogy első versét kisebb, második versét nagyobb csoport éneкли. Szokásos éneklési módja az is, hogy a teljes csoport csak a zárómelizmába kapcsolódik be. Végül nem elvethető a rezponzoriális előadás sem: 1. versét közösen, 2. versét kisebb csoport vagy szóló, végül a zárómelizmát (vagy az 1. vers visszatérését) ismét közösen énekeljük. Az Éneklő Egyház a graduale helyén válaszos zoltárt (responzórium) ad.

A melizmatikus éneklés legjobb példája az evangélium olvasását előkészítő ének, az **alleluja**. A héber szó jelentése: Dicsérjétek Jahvét. Ez az ószövetségi felkiáltás volt az, amire legszívesebben rákapcsolták a szöveg nélküli ujjongó éneklést, a jubilust. Eleinte csak húsvétkor, majd nagyobb ünnepeken énekeltek, végül a nagyböjt kivételével minden vasár- és ünnepnapra kiterjesztették előadását. Ez lassan, fokozatosan, az egyes püspökök saját megfontolása szerint, tehát vidékenként más-más ütemben és módon történt (III-IV. század). Az alleluja funkciója az evangéliumban megjelenő és megszólaló Krisztus ujjongó fogadása lett. A húsvéti időben a római liturgia a graduale helyett is alleluját énekelte.

Eleinte valószínűleg nem is volt több mint egy rövid dallam-motívum az alleluja-szöveggel, melyet hosszú, talán igen hosszú jubilálás követett. A mise szabályozódásának folyamatával függhet össze, hogy később a jubilálást megrövidítették, viszont szöveget (verzust) illesztettek hozzá a jubilustól nem idegen dallammal, mely a liturgikus nap

gondolatköréhez kapcsolta az alleluját; a verzus végén a jubilus, majd azután a teljes alleluja visszatért. Az eredetileg önálló alleluja-ének így keretverssé, refrénné változott. A verzus többnyire zsoltár-szöveg, de vannak evangéliumból vett, sőt kis számban költött szövegű verzusok is.

Az órómai liturgiában még csak 3 állandó (2., 4. és 8. tónus) és egy variatív (7. tónus) alleluja-dallam van, az ambrózián rítus is mindössze tizet ismer. E dallamokat viszont modellszerűen alkalmazták, sok szöveget tudtak velük megszólaltatni. A kevés dallam így az egész liturgikus évet ellátta, ami azért is könnyű volt, mert nem volt minden ünnepnek saját verzus-szövege sem. Egyes dicsőítő tartalmú mondatok ismételhetők voltak. A sokféle verzus-szöveg ugyanarra a dallamra van ráhúzva. Ezek az „ősdallamok” tovább élnek a gregoriánban is, de a Karoling-korban az alleluja-készlet sok új darabbal gazdagodott. A VIII-X. századi forrásokban 101 különböző alleluja-vers szerepel, e szövegek közül 58 származik a zsoltárkönyvből. A 101 különféle szöveg mintegy 75 különféle dallamhoz kapcsolódik. Vannak dallamok, melyek több szöveget hordoznak, és vannak szövegek, melyeknek többféle dallam lehet. Viszonylag gyakori e korban még a több verssel ellátott alleluja is. Jellemzi e kor dallamalakítását illetve új kompozícióit a verzus-dallam belsejébe beépített önálló, dalszerű, áttekinthető formájú melizma, a későbbi századokban a tropizálás kiindulópontja. A XI-XII. század fordulójáról 587 különféle verzus-szöveget és 480 dallamot (ebből 410 átírható!) tudott kimutatni az alleluják összkiadásának szerzője. A karoling reform nem csak az alleluja-dallamok zenei továbbfejlesztését végezte el, hanem megszabta az alleluják liturgikus helyét is. A nagy ünnepekre, de az évközi vasárnapokra is maradandó módon elosztotta a tételeket, a szentek ünnepeire pedig felállította a communis alleluják listáját. A megadott rendhez azonban nem egyforma módon és mértékben alkalmazkodtak a különféle előtörténettel rendelkező és az újonnan alakuló egyházak. Így az alleluják beosztása a liturgia ünnepei számára miseliturgia legmozgékonyabb pontja maradt. Az alleluja-alkotás egészen a középkor végéig folytatódott. A gregorián alleluják tónuselosztásában már nincs feltűnő aránytalanság.

Az alleluját általában a szó végéig intonálja egy énekes. Ezt közösen megismétlik, s a jubilussal folytatják. A verzust szólista vagy kisebb csoport énekli, de a jubilusba ismét bekapcsolódhat a teljes kórus. Az alleluja visszatérése (most már intonálás nélkül) természetesen ismét a teljes kórusra tartozik.

Az alleluját a középkorban igen sokszor sequentia követte. A **sequentia** az allelujához kapcsolt, általában szillabikus énekvers. Középkori neve sequentia vagy gyakrabban prosa. A IX-X. században keletkezett, s eleinte valószínűleg az alleluja-melizma hangjait látta el szótagoló verssel, hogy az alleluják hosszú jubilusait könnyebben lehessen megtanulni. Feladata az ünnepek tartalmának művészi igényű kifejtése volt.

A korai sequentia szövege szabályozott próza. A szabály: az első versszak szótagszám-képletét, elrendezését ismétli a második versszak, majd új képlettel és dallammal jelentkezik a harmadik versszak, az ismétlődik a negyedikben, stb. Az egész vers elején és végén állhat egy páratlan versszak. Vagyis: **a bb cc dd...x**. Az első darab a X-XI. században keletkezett, s leghíresebb művelője **Dadogó (Balbulus) Notker** nevéől **notkeriánus sequentiának** nevezzük.

Egy átmeneti korszak következik a XI-XII. század fordulóján. Különböző versszakképletekkel kísérleteznek, s feltűnik a versszak-pároknak rímmel való összekapcsolása. Ilyen a közismert Veni Sancte Spiritus.

Az igazi virágkor a XII. század második felében jön el: Párizsban a Notre Dame székesegyház és a Szent Viktor kolostor szellemi műhelyében megszületik a **viktorinus sequentia**. A teljes sequentia azonos versszakképletet használ, ez leggyakrabban 8, 8, 7, bár a dallamok itt is kétszer hangzanak el, tehát a dallamképlet aa bb cc, stb.

A középkorban a sequentiák száma sok száz, egy-egy templomban is legalább 20-30 darabot használtak. A tridenti zsinat után azonban ezeket kitiltották a liturgiából, csak véletlenszerűen választott öt tételt hagytak meg (Victimae paschali laudes-húsvét, Veni Sancte Spiritus-pünkösd, Lauda Sion Salvatore-Úrnapja, Stabat mater-Fájdalmas Szűzanya, Dies irae-Halottak napja). A II. vatikáni zsinat után még tovább mentek: csak a húsvéti, pünkösdi és úrnapi sequentia maradt meg (a másik kettőt feldarabolva átminősítették zsolozsma-himnusszá). Ma már ebből is csak kettő kötelező, viszont nem tilos a régi sequentiák visszahozatala.

Előadásukra több lehetőség van, de fontos, hogy a párvers-struktúrából induljunk ki: pl. váltakozás két félkar, vagy félkar és tutti, vagy férfi és női kar között.

A **tractus** felelet és megszakítás nélküli, folyamatos, díszítményes zsolotárének. Neve talán az egyhuzamban való előadásra utal. Eredetileg valószínűleg egyszerűen a zsolotározás egy fajtája volt, mellyel bármikor élhettek, amikor refrén nélkül, egy képzett énekes előadásában akartak egy zsolotárt elénekelteni. Később azonban használata visszaszorult, s a karkönyvekben már csak a nagyböjti időben és a gyászmisében szerepel, mint az Alleluja helyettesítője. A tractus többnyire zsolotár, de nagypénteken és a húsvéti vigíliában az ószövetségi kantikumokat is tractusként adják elő.

A díszített szólózsolotározás (tractus) eredetileg nem igazán melizmatikus műfaj. Felismerhető benne egy zsolotárrecitációs gerinc, de azt elfedik a szinte minden szótagon fellépő kisebb hangcsoportok, az egyes tagok kezdetén vagy végén pedig hatalmas (akár 20-30 hangból álló), ismétlődő vagy szinte rögtönözve variálódó melizmatikus menetek jelennek meg.

Mindössze két tractus-dallam létezik (egy 2. és egy 8. tónusú), de azt igen nagy változékonysággal alkalmazzák a különféle szerkezetű és hosszúságú szövegekre.

A tractus, mint mondtuk, eleinte valószínűleg virtuóz szólóének volt. A középkorban azonban általános szokássá vált, hogy énekesek kisebb csoportja éneklie, sőt éneklésébe bevonják a teljes kórust. Érdekes az a középkori magyar szokás, hogy a tractust szólolisták, általában gyermekek kezdik énekelni, fokozatosan kapcsolódik be több és több felnőtt énekes, az utolsó versét pedig a kórus közösen éneklie. Az Éneklő Egyház egyszerűen a nyolcadik zsolttártónussal helyettesíti a tractus-dallamokat.

Az **offertorium** a mise felajánlási cselekményét kísérő terjedelmes, nagylélegzetű ének volt. Szövegeinek nagy része ugyan a zoltárkönyvből való, de feltűnően sok a más szentírási helyről vett, sőt több szentírási helyről összeszerkesztett szöveg is. Egyes források antifonának nevezik, de ránk maradt alakja inkább rezponzoriális beosztású: főrésze két szakaszból áll, a második szakasz repetenda szerepét tölti be. A főrész eléneklése után 2-3 szólóverzus következik, mindegyik után megismétlődik a főrész repetendája. A verzusok, szemben az antifonális énekkel, nem feltétlenül zoltárok, hanem mindig abból a könyvből valók, ahonnan a főrész. A XII-XIII. században, amikor a felajánlási cselekmény lerövidült, a verzusokat elhagyták, s csak a főrész maradt használatban. Az egyetlen offertorium, mely mindvégig verzussal szerepelt, a halotti mise Domine Jesu Christe tétéle, Hostias et preces verzussal, Quam olim Abrahae repetendával.

Az offertorium igazi stílusa és melizmatikus jellege csak a verzusokkal együtt érvényesül, melyben hosszú, sokszor bravúros énektechnikát kívánó melizmatikus menetek kapnak helyet. A verzus nem csak az offertorium időtartamát bővíti ki jelentékenyen (ezek a klasszikus gregorián anyag leghosszabb tétélei!), hanem ambitusát (hangterjedelmét) is megnöveli. Látszik, hogy az offertorium verseinek előadása jól képzett énekesek feladata volt.

Az offertoriumok a klasszikus gregorián repertoár legnehezebb tétélei, valószínűleg már e korszak lezáródásának idejéből, a VI-VII. századból. Ma éneklése nem kötelező, bármilyen alkalmas népénekkal vagy motettával helyettesíthető.

Az áldozás alatt énekelt tétel a **communio**. Szövege zoltár, vagy elég gyakran a napi evangéliumot idézi (igaz, ez utóbbiak többsége már nem az alapréghez tartozik). A communióra már az Apostoli Konstitúciókban van utalás, egy sor keleti és nyugati liturgiával megegyezően, a 33. zoltár szavait idézve: „Ízleljétek és lássátok, milyen édes az Úr” (Éneklő Egyház 598. szám). Kezdetben valószínűleg ezt az egyetlen tételt énekelték áldozás alatt. A communiót eredetileg szintén zoltárral énekelték, de ez a zoltár már az ezredforduló táján megrövidült, s hamarosan egészen eltűnt. A mai rendelkezések és az új Graduale Romanum ismét ajánlják válogatott versek beiktatását. Ezek előadása az introitus-zoltárral egyezik.

A **tropus** a régi törzsanyaghoz készült szövegi-zenei kiegészítés. Új és új tropusok készülnek változó stílusban a VIII-tól a XV. századig. A tropusnak három fő fajtája van: a) a hosszú melizmák hangjaira írt szillabikus tropusok (nincs új zenei anyag, pl. Kyrie - Szentek

fényessége - Éneklő Egyház 413. szám); b) egy tétel elé írt bevezető tropus (új szöveg, új dallam; pl. introitus előtt); c) egy tétel szakaszait egymástól elválasztó magyarázó, kommentáló tropus (több új szöveg- és dallamelem, lásd: Éneklő Egyház 415-420. szám).

Mely liturgikus műfajokban fordul elő tropizálás? Elvileg szinte bármelyik tropizálható, gyakorlatilag azonban egyesekben nagyon ritka ez az eljárás (pl. zsolozsma-antifona, himnusz, graduale, a legtöbb recitatív műfaj), másokban kor és hely szerint változik a tropizáló kedv (introitus, offertorium, communio, olvasmányok), ismét mások valósággal vonzzák a tropusokat (responzórium, alleluja, új stílusú mise-ordinárium, zsolozsmát lezáró Benedicamus-fohászok).

A tropusok hajdani előadásmódja nehezen tisztázható, bizonyára eleve többféle módussal éltek. Mindenesetre a szólónak, a főtételtől eltérő hangszínek, a kis és a nagy együttes szembeállításának számos módját használhatjuk fel, hogy a tropus és a liturgikus tétel elválasztását is, összekapcsolását is megoldjuk.

2. ÉVFOLYAM - MEMORITER

<i>szám/oldal</i>	<i>cím</i>	<i>tónus</i>	<i>funkció</i>	<i>időszak</i>
541/649	Mi pedig dicsekedjünk	1. tónus	introitus	nagyböjt V. vasárnap
641/789	Szent Anya üdvözlégy	2. tónus	introitus	Szűz Mária miséje
657/808	Kiáltottak az Úrhoz	3. tónus	introitus	Vértanúk miséje
501/573	Hozzád emelem az én lelkemet	4. tónus	introitus	Advent I. vasárnap
545/662	Feltámadtam, és újból veled vagyok	5. tónus	introitus	Húsvéti nagymise
686/893	Requiem aeternam	6. tónus	introitus	gyászmise
517/600	Gyermek született nekünk	7. tónus	introitus	II. karácsonyi mise
567/696	Az Úr Lelke betölté	8. tónus	introitus	pünkösd
597/749	Munkálkodásod gyümölcseivel	1. tónus	communio	évközi idő
659/810	Az igaz lelkek	1. tónus	communio	Vértanúk miséje
503/575	Az Úr megadja kegyelmét	3. tónus	communio	Advent I. vasárnap
540/646	A Kenyér, amelyet én adok	4. tónus	communio	nagyböjt IV. vasárnap
516/598	Alleluja! Megmutatta az Úr	5. tónus	communio	I. karácsonyi mise
555/680	Nem hagylak árván titeket	6. tónus	communio	húsvéti időszak
543/651	Ez az én testem	7. tónus	communio	nagyböjt V. vasárnap
532/636	Nem csak kenyérral él az ember	8. tónus	communio	nagyböjt I. vasárnap
474/522	Missa De Angelis - Kyrie			
477/529	Missa De Angelis - Sanctus			
478/530	Missa De Angelis - Agnus Dei			
349/406	Az éjszakának sötétsége oszlik		hymnusz	laudes
352/410	Mindeneknek szemei	t. p.	étkezési ima	
547/665	Victimae paschali laudes		sequentia	húsvét